

ย่อเรื่อง

รำลึกถึงพระคุณของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
พระบิดาแห่งรัฐประศาสนศาสตร์สมัยใหม่ของไทย

โดย

ศาสตราจารย์ วิลเลียม เจ. ชิฟฟิน

ในประวัติศาสตร์ชาติไทยปรากฏว่ามีพระบรมราชูปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่เป็นจำนวนมาก ซึ่งยากที่จะจัดลำดับความสำคัญได้ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนับว่าเป็นพระองค์หนึ่งซึ่งมีพระเกียรติคุณยิ่งในศตวรรษที่ล่วงมาแล้ว พระองค์ทรงวางรากฐานของรัฐประศาสนศาสตร์ในปัจจุบัน ผลงานของพระองค์ท่านทำให้ประเทศไทยมีความมั่นคงและพ้นจากภัยอันตรายมาได้จนราบเท่าทุกวันนี้ ซึ่งหากขาดพระองค์แล้วประวัติศาสตร์ไทยนับแต่ปี พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปจากทุกวันนี้ นอกจากจะทรงเป็นนักบริหารแล้ว ยังนับได้ว่าพระองค์เป็นนักการทูต นักประวัติศาสตร์ นักปราชญ์ นักการเมือง และกวีอีกด้วย

ในการปฏิบัติภารกิจของพระองค์นั้น พระองค์ทรงใช้ ความกล้าหาญ ปริชาญาณ ความรักต่อพระพุทธเจ้าหลวง และความมีวินัยอันดีเป็นองค์ประกอบ ดังจะเห็นได้จากฉันทท ทรงนิพนธ์ขึ้นตอบพระพุทธเจ้าหลวงเมื่อครั้งฝรั่งเศสตั้งคุกคามไทย และทรงเปรียบไทยเสมือนรัฐนาวา จนกล่าวกันว่า เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงทรงทอดพระเนตรแล้ว พระอาการประชวรก็ทุเลาลง

การบริหารนั้นบางท่านกล่าวว่าเป็น “ศิลปะที่จะปฏิบัติภารกิจที่เป็นไปได้” ซึ่งหมายถึง ศิลปะในการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ตามพระดำริของสมเด็จพระบรมราชานุภาพแล้ว การบริหารนั้นยังเป็น “ศิลปะที่จะปฏิบัติภารกิจจำเป็น” อีกด้วย หลักสำคัญในการบริหารของพระองค์ท่านประการหนึ่งซึ่งเห็นได้จากฉันทท ทรงนิพนธ์ถวายพระพุทธเจ้าหลวงดังกล่าวแล้ว คือ ความกล้าหาญและความซำนาญจะช่วยให้สิ่งที่จำเป็นกลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ขึ้นมา หากศึกษาพระประวัติ

แล้ว จะพบว่าพระองค์ท่านไม่เคยทรงย่อท้อต่อการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์สำคัญของหน่วยงานที่กำหนดไว้เลย และทรงปฏิบัติงานต่างๆ แม้จะเป็นเรื่องปลีกย่อยก็ตามเพื่อที่จะให้นโยบายที่กำหนดไว้บรรลุผล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ทรงมีคุณสมบัติของนักบริหารที่ดีอย่างพร้อมมูล คือทรงสนพระทัยในกิจการต่างๆ อย่างแท้จริงไม่ว่าจะปลีกย่อยเพียงใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้กลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และทรงมีความสามารถในการนำผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานให้บังเกิดผลสำเร็จได้ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในระยะแรก ทรงเปลี่ยนแปลงวิธีการบริหารต่างๆ และวางรากฐานการบริหารที่ทันสมัยขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงของพระองค์นั้นมีใช้เพียงแต่อาจจะเปลี่ยนแปลงของเก่า ๆ เท่านั้น หากทรงใช้พระวินิจฉัยญาณที่รอบคอบเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ยังประโยชน์เท่านั้นและพยายามรักษาสถาปัตยกรรมนิยมประเพณีเดิมไว้หากว่ามีประโยชน์ดังตัวอย่างในเรื่องชื่อกระทรวงมหาดไทยเป็นต้น แม้จะปรากฏว่าความหมายของชื่อไม่ตรงกับงานแต่ก็ให้คงไว้ พระองค์ได้ทรงปรับปรุงงานด้านต่างๆ ทั้งด้านมหาดไทยและงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งที่สำคัญประการหนึ่งที่ทรงปรับปรุง คือ ระบบการบริหารงานบุคคลของกระทรวงมหาดไทย ทั้งด้านการสรรหาและการเลื่อนขั้น โดยจัดให้มีการสอบ มีการบันทึกประวัติเพื่อประกอบการพิจารณาในการเลื่อนขั้นตำแหน่งและความดีความชอบ

ผลจากการปรับปรุงงานในด้านต่างๆ ของพระองค์ท่านที่สำคัญมาก ๒ ประการคือ ทรงก่อให้เกิด “ความรักหมู่รักคณะ” ขึ้น ซึ่งยังปรากฏอยู่ในกระทรวงมหาดไทยในปัจุบันนี้ นอกจากนั้นการปรับปรุงกระทรวงมหาดไทยของพระองค์นับได้ว่าเป็นการวางรากฐานระบบข้าราชการพลเรือน ปัจจุบัน สิ่งสำคัญที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ได้ทรงปฏิบัติในฐานะนักบริหารก็คือ ทรงสร้างสรรคัลณ์ต้น และช่วยบ่มองกันไว้ซึ่ง ระบบการบริหาร หากกล่าวได้ว่าการที่พระเกียรติคุณของพระองค์แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางนั้นเนื่องมาจากสถาบันต่างๆ ที่พระองค์ทรงก่อตั้งขึ้นและสามารถดำเนินงานต่อไปได้เองอย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากที่พระองค์พ้นหน้าที่ไปแล้ว มากกว่าจะเป็นผลจากพระภารกิจต่างๆ ที่พระองค์ทรงปฏิบัติมาเสียอีก

พระประวัติและพระภารกิจของพระองค์ท่านนับว่าให้บทเรียนต่าง ๆ แก่นักศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ของไทยเป็นอย่างมาก พระองค์ท่านทรงมีความรู้อย่างกว้างขวางและเด่นพระทัยในการศึกษาตลอดพระชนม์ชีพช้านาน นอกจากจะทรงเป็นนักศึกษาแล้วยังทรงให้การศึกษากับข้าราชการรายได้อีกนับัญชาของพระองค์อีกด้วย โดยจัดให้มีการอบรมต่าง ๆ ซึ่งมีใช้แต่เพียงเพื่อให้ “ทันสมัย” หรือ “เหมาะสม” หรือ “เป็นแบบตะวันตก” หากแต่เป็นความจำเป็นเพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ มิใช่เพียงการจดจำเพียงสอบได้เท่านั้น

ในการบริหารนั้นมักมีผู้กล่าวว่า เป็นการดำเนินการจากจุด ก. ไปยังจุด ข. แต่การบริหารที่ดำเนินนั้นไม่อาจทำให้ประสบผลได้ง่าย ๆ ด้วยการดำเนินงานแบบเส้นตรง ดังจะเห็นได้จากวิธีการบริหารของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ในการที่จะให้การบริหารในต่างจังหวัดทั่วประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ มิใช่แต่เพียงการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เท่านั้น หากแต่ได้ทรงปรับปรุงการบริหารงานของส่วนกลางคือกระทรวงเป็นอันดับแรก แล้วจึงขยายไปยังมณฑลและท้องถิ่น

การจากไปของพระองค์ท่านนั้นนำมาซึ่งความเศร้าโศกเป็นอย่างยิ่ง แต่สิ่งที่พระองค์ประทานไว้ให้ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งนั้น ยังคงสถิตสถายอยู่ดังจะเห็นได้จนทุกวันนี้ เช่น กระทรวงมหาดไทย ระบบข้าราชการพลเรือน และการศึกษาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เป็นต้น